

KAKS TEERAJAJAT JA ÕPETAJAT

Johann Voldemar Jannsen ja Juhan Peegel

KRISTA ARU

Vana-Vändras sündis 16. mail 1819 Johann Voldemar Jannsen ja Saaremaal Põide vallas 19. mail 1919 Juhan Peegel. Sada aastat, ühiskonna ja kogu elukorralduse peaaegu võrreldamatud vahed lahutavad nende kahe mehe sünni ja tegutsemisaega. Ometi, vaatamata aegruumilisele kaugusele ja suurele hulga erinevustele, on Jannsenis ja Peeglis midagi, mis muudab nende kahe nime kõrvutamise sobilikuks ja isegi loomulikuks.

Hea tahte ja kujutlusvõimega võiks ju sarnasust ette kujutada Jannseni ja Peegli välimuses. Kuid kardan, et see oleks siiski rohkem vaid ettekujutuse vili. Ei usu, et Jannsenil oli Juhan Peegli hallide silmade avarat ja esmapilgul leebet, kuid tegelikult hinge põhjani tungivat pilku. Pole lihtsalt Jannsenit kunagi näinud. Juhan Peegli õpetajapilgu ees olin aga alati veidi kohmetu: mulle tulid meelde kõik tegemata tööd ja täitmata lubadused. Tegelikult ongi Jannseni ja Peegli juures rohkem erinevat kui sarnast, isegi kui aeg, võimalused ja tingimused kõrvale jätta. Jannsen pigem vist nautis korraldustööd ja esinemisi (meenutagem kas või tema poolt 1865. aastal Tartus ellu kutsutud Vanemuise Seltsi või esimest üldlaulupidu 1869. aastal), tema südamepõhjas elas soov rikkuse, hea elu, maailmalõbude ja -rõõmude järele (Kalda 1976: 76). Juhan Peeglile olid aga igasugused esinemised ja veelgi enam korraldamised vastukarva. Tal polnud ka vähimatki kihku raha ega elunaudingute järele. Peeglile oli rõõmuks ja kosutuseks istuda Saaremaa koduõues, juua koduõlut, süüa kuivatatud, suitsutatud või küpsetatud kala ning ajada juttu tuttavate külameestega.

Mis aga siiski teeb kuidagi iseenesest mõistetavaks ja loomulikukski Juhan Peegli ja Johann Voldemar Jannseni kõrvutamise? Nad mõlemad muutsid ja kujundasid eestikeelse ajakirjanduse lugu. 1857. aasta juunist algas järjepideva eestikeelse ajakirjanduse aeg. Sada aastat hiljem, 1957. aasta juunis, lõpetasid Tartu Riikliku Ülikooli esimesed eesti filoloogia eriharus ajakirjanduskoolituse saanud tudengid. Jannsen ja Peegel on need mehed, kes, luues eestikeelset ajakirjandust, tagasid selle, et rahval oleks oma kulgemise lugu.

Jannsen tahtis ajakirjandusse

Johann Voldemar Jannsen oli Vändra mõisa möldri poeg, kelle esimesed eluaastad möödusid muretult veski eesruumis rahva keskel. Mitte ainult rahvajutud, vaid ka mahlase ja tollele ajale iseloomuliku eesti keele sai ta seal kenasti selgeks. Ta õppis Vändra köstri Kochi juures ja kihelkonnakoolis, peale eesti keele oskas hästi ka saksa keelt.

Jannsen oli juba noorena innustunud ja vaimustunud lugenud Otto Wilhelm Masingu toimetatud Marahva Näddala-Lehte ning arvas endal olevat küllalt oskust ja teadmisi, et ka ise teha sellesarnast lehte. Ta saatis Vändrast võimudele palve hakata välja andma nädalalehte, kuid sai eitava vastuse. Nikolai I valitsemisajal polnud teretulnud perioodilise väljaande asutamine tsaaririigi ääreala maarahva keeles. Jannsen kasutas siis oma tahtmise elluviimiseks teistsugust teed. Ta laenas oma ristiisalt mõisahärra Woldemar von Ditmarilt 300 rubla ja hakkas välja andma aastaraamatut „Sannumetoja”. 1848. aastal ilmus rahvajuttudest, salmidest, manitsustest ja naljakatest paladest koosneva aastaraamatu esimene number. Kaheteistkümne aastaga avaldati seda kokku seitse annet. Rahvalik ladus keel ja huvitavad lood tõid „Sannumetojale” palju lugejaid. Võõrsilt (enamasti saksa keelest) laenatud moraalipedagoogilised jutukesed oli Jannsen ümber pannud vabalt kodustesse oludesse, need olid lugejaile arusaadavad ja lihtsad lugeda. Jutud olid soojas ja sõbralikus toonis, vähenõudlikud ja jumalakartlikud.

Jannsenil oli tahtmist ja hakkamist, soe süda ja kerge sulg. Otsides avaramat tegutsemisruumi, kolis ta 1850. aastal perega Pärnusse. Temast sai koolmeister Ülejõe koolis. Koolmeistrina olnud ta üsna äkiline, kasutanud koolitundides korra hoidmiseks nii joonlauda kui ka nurkapanemist. Jätka-tes rahva valgustamist, asutas ta Pärnus laulukoori ja korraldas selle etteasteid. Tööd oli Jannsenil Pärnus küllaga, aga ajaleht ei olnud tal meelest läinud. 1850. aastal palus ta taas võimudelt luba hakata välja andma ajalehte Ma-rahva ku-lehhed, kuid sai jälle eitava vastuse (Issakov 1983: 44). Siis pöördus ta abi saamiseks Pärnu trükikoja omaniku Friedrich Wilhelm Bormi poole. Borm andis Pärnus välja saksakeelset ajalehte Pernauches Wochenblatt, kuid oli valmis ka Jannsenit aitama ja esitas enda nimel kindralkuberneri taotluse eestikeelse nädalalehe väljaandmiseks. Aleksander II ajal olid olud muutunud lähedamaks ja ajaleheluba tuli 1856. aasta detsembris. See ei olnud Jannseni ajaleht, ent Jannsenist sai ajalehe toimetaja. 1857. aasta jaanikuu 5. päeval tervitas Perno Postimees oma teretamislauluga „Terre, armas Eesti rahvas! / Minna, „Perno Postimees”, / Kulutama olen vahvas, / Keik, mis sünnib ilma sees...” oma tulevase lugejaid, maarahvast, nagu oma vanu tuttavaid või sõpru. Pealehe kõrval hakkasid ilmuma ka lisalehed: jutukesi pakkunud Löbbus Juttustaja armsaks aeaviiteks (1856–1866) ning kristlik Pagganatte ö ja koit ehk Missioni-leht (1861–1865). 1862. aastaks oli Perno Postimehel üle maa rohkem kui 2200 tellijat ja lugejaid veel palju rohkem. Eestikeelne ajaleht oli alustanud oma võidukäiku.

Perno Postimees lükkas talupojatate ukse lahti ning tõi sinna kauged tundmatud maad ning rahvad, senikuulmata sündmused ja olukorrad. Jannsen rääkis ajalehes asjust, mille nimetamiseks eesti keeles veel isegi sõnad puudusid (nt põllutöönäitust nimetati „loomade katsumiseks” jms). Ajaleht lõi maarahvale uue maailma, ja kuna keel, mida Jannsen kasutas, oli elav, pildirikas ja mahlakas rahvakeel, võeti see maailm ka hõlpsasti vastu. Jannsen nimetas oma ajalehes senist maarahvast esimesena eestlasteks ning andis neile ka lootust paremale elule, kui nad vaid ise küllalt püüavad, selleks usinalt tööd teevad ning iseend ja oma lapsi harivad. Rahvust ja rahvuslikku kuuluvustki teadvustas Jannsen hariduse kaudu: eestlane on samasugune nagu teised rahvad, suudab õppida, et paremaks saada. Häbenema aga ei pea mitte

oma rahvust, vaid rumalust: „[---] Eestlane võib seksammaks sada, mis igga mu inniminne, kui wahwa mees ja middagi on õppinud? Suggu ei teota keddagit innimest, waid temma ommad teud ja ellokombed, kui need kõlwatumad on.” (Mis peaks ollema... 1861) Jannsen uskus, et igal Jumalast loodud rahval on päikese all oma koht ning pole suuremat häbi kui salata maha oma rahvus: „Kissendage temmale nelja silma al kõrwa sisse: Suremat häbbi ei või innimenne ennesele tehha kui ommast issast ja emmast ennast häbbeneda!” (Kirjavastused 1863: 177) Ajalehe toimetamine ja kokkukirjutamine (kaastöölisi oli lehel vähe) oli Jannseni elu loomulik osa. Perno Postimehe üldine meelsus oli kristlik ja leplik sakste, kiriku ja maarahva olukorraga. Jannsen ja tema ajaleht ei arvustanud talupoegade rasket elu ega eestlaste ebavõrdsust, vaid kutsus leppima jumalast seatud seisuslike vahedega. Jannseni tegevust ei saa võrrelda näiteks Friedrich Reinhold Kreutzwaldi või Friedrich Robert Faehlmanni tegevusega, rääkimata võrdlusest hilisemate järeלטulijatega. Jannsen külvas seemneid ju seni pea täiesti harimata pinda, tegi seda iseenda tarkusest, ajendatuna oma tahtmisest ja loomusunnist.

Kõik eelnenud eestikeelsed väljaanded¹ olid ilmumise lõpetanud, vaatamata väljaandjate ja toimetajate suurele tahtmisele ja headele kavatsustele. Põhjus oli enamasti üks ja seesama: maarahval polnud raha, et väljaannet tellida, harjumust ega aega, et seda lugeda. Mis siis kindlustas Jannseni ajalehele edu ja püsijäämise? Kindlustas tõsiasi, et toimetaja ja artiklite autor suutis muuta ajalehe lugejale lähedaseks. Jannsenil polnud see raske: vaatamata oma välisele ja suhtelisele majanduslikule edukusele, kuulus ta ise ju ikkagi maarahva hulka. Rahva vaimsus ja hing olid talle tuttavad, tema kultuuritunnetus oli üldjoontes sarnane rahva omaga. Ta ei pidanud kirjutades ega toimetades teeskleva ja mõjus seetõttu igati usaldusväärset. Pealegi oli Jannsen osav, ta oskas lähedust oma tekstidesse ka juurde luua. Ta kasutas selleks üsna lihtsaid võtteid: esitas isegi kaugeid sündmusi nii, nagu oleks ise kohal olnud ja toimunud vahetult näinud. Eriti selgelt paistab see silma lehe välispoliitilistes sõnumites. Jannsen kohendas neid eesti lugeja jaoks saksa lehtedest, selgitas lugejale tundmatuid sõnu ja mõisteid, lisis emotsionaalseid hüüatusi ning väljendeid, mis andsid tunde ajalehe seotusest kirjeldatud sündmusega ja võib-olla isegi kohalolekust sellel kaugel maal ja sündmuse juures. Nii kirjutas ta 1857. aastal Hispaania mässust, nagu tunneks ise mässajaid: „Kui ma nende kärsito Hispania rahva peäle mõtlen, siis lähhab mull varsi harri punaseks. Nemmad mustlased ei moista ühhe teisega rahhul ellada. Minnewa sui teggid nemmad sedda jummalakartmatta hullo tempo, et ühhe teise wilja wälja peäl põllema sütasid, tännawo jälle. Üllemad peawad järgest seisma, piits peus, muido nendega läbbi ei sa. Kaebawad siis isse weel, üllemad olla liig waljud, anda neile mitte lubba, sedda ja sedda, ei tea issegi, mis tehha.” (Sannumed võralt maalt 1857: 54) Läheduse taotlust kandsid ajalehes ka dialoogid lugejaga, otsesed pöördumised lugeja poole ja küsimused talle. Jannsen alustas Tallinna laulupüha kirjeldust näiteks nii: „Kas ma rāgin, voi ei rāgi? / Mis asjast? / No eks sest, mis hilja aego Tallinnas ni suurt

¹ Peter Ernst Wilde ajakiri Lühhike õppetud (1766–1767), pastorite Tarto maa rahwa Näddali-leht (1806), Otto Wilhelm Masingu Marahwa Näddala-Leht (1821–1823 ja 1825) ja veel mitmed lühiajalised väljaanded.

rõmo teggi. / No mis seal siis olli?” (Sannumed ommalt maalt 1857b: 51) Loominguliselt ja ohtralt kasutas Jannsen piltlikkust ja võrdlusi lugejale tuttava asja või olukorraga. Raudteed selgitas ta elust tuttava võrdluse abil: „Raudteel ei olle mitte rööped tee sees, waid rattaste sees, nago wokki rattastel, kus nörüd peäl jookswad. Joud, mis rattad wurrama panneb, on kewa wee aur, mis mas-singi sees essimesse wankre peäl järgeste kötakse.” (Sannumed ommalt maalt 1857a) Lugejaga läheduse saavutamiseks, mis oli Jannsenile eriti tähtis, lisas ta kirjutistesse küllalt julgelt ja lõbuga lopsakat nalja ja piltlikkust.

Jannsen haris nii rahva mõistust kui ka hinge ning lõi sellega olulise aluse edasiseks – teadmise oma rahvast ja oma keelest. Jannseni enda mõnus ja elu-terve loomus suutis selle hoiaku sõnastada nii, et see meeldis lugejale.

1863. aastal kolis Jannsen koos perega Tartusse ja 1. novembril ilmus seal tema uue ajalehe Eesti Postimees proovinumber. 1864. aastast alustas uus ajaleht järjepidevat ilmumist. Selle lehega sai Jannsenist Eesti esimene elu-kutseline ajakirjanik, alaliseks abiliseks vaid tütar Lydia. Võib öelda, et seda lehte juba oodati: väike haritlaskond, kes alles sõnastas isamaalisi püüdlusi, lootis selleks ajalehelt abi ja toetust. Eesti Postimehele hakkasid alguses kaastööd tegema peaaegu kõik, kelle mõtteis või tundeis oli ärganud püüetada eestluse heaks. Ajalehe esimeste kaastööliste seas olid Jakob Hurt, Johann Köler, Carl Robert Jakobson jt.

Jannseni anded ja oskused leidsid Tartus väärilise vastuvõtu ja rakeduse. 1865. aastal asutas ta esimese laulu- ja mänguseltsi Vanemuine, oli esimese Eesti üldlaulupeo organiseerija ja peakorraldaja 1869. aastal. Tema eestvedamisel alustas tegevust Tartu Eesti Põllumeeste Selts. Jannsen lõi kaasa ka Eesti Kirjameeste Seltsis ja Eesti Aleksandrikooli liikumises. Kui suurt tööd ja vaeva see kõik tähendas, ei oska meie täna arvatagi.

Kuid aeg läks edasi ja muutus. Kui 1878. aastal hakkas Viljandis Carl Robert Jakobsoni toimetamisel ilmuma ajaleht Sakala, kus ei kasutatud jannsenlikult ladusat ja rahvalikku stiili, kuid mis sellest hoolimata võitis rahva hulgas suure poolehoidu, oli selge, et Jannseni pakutud lootus keisrile, jumalale ja kõrgematele seisustele rahva elujärje parandamiseks ei rahulda enam lugejaid. Jannseni enda viimaseks suurürituseks jäi 1879. aasta laulupidu. Järgmisel aastal tabas teda raske haigus, millest ta enam täielikult ei paranenudki. Eesti Postimees ilmus küll edasi uute toimetajatega, kuid ei olnud enam eestlastele juhtiv ajaleht. Jannsenist Pärnusse maha jäänud Perno Postimees ilmus samuti edasi, koguni parkümmend aastat, ent ülemaalist edu sel pärast Jannsenit enam ei olnud. 1885. aasta lõpul tõi kirja-, keele- ja muusikamees Karl August Hermann ajalehe Tartusse ja hakkas ilmuma ajaleht Postimees.

Oma loengutes eesti ajakirjanduse ajaloost ja Johann Voldemar Jannsenist ei käsitlenud Juhan Peegel Jannseni ja Jakobsoni vahelisi lahkkelisid ega isegi mitte asjaolu, et Jannsen sai rüütelkonna nõudmistele vastutulemise eest raha, ühe õiguse ja teise eksimusena. Ta kirjeldas kõike toimunut muutusena, mis viis Eestit edasi, kus üks oli eelkäijaks ja teerajajaks teisele. Peegel kinnitas: „Minu meelest peaks inimese hindamisel olema peamine ikka see, palju ta teistele suudab anda – oma lastele, külale või rahvale” (Šank 1999: 8–9). Jannsen oli andnud endast parima, kooskõlas oma aja, iseenda loomuse, teadmiste ja oskustega.

Peegel tahtis ajakirjandusest eemale

Juhan Peeglist sai ajakirjanik kohe pärast Saaremaa Ühisgümnaasiumi lõpetamist 1938. aastal. Nimelt pakuti talle siis tööd kohaliku ajalehe Meie Maa toimetuses. Ta hakkas seal tööle, et koguda raha õpinguteks Tartu Ülikoolis. Lehte tehti kahekesi koos tegevtoimetaja Viktor Sepaga ning tööd oli rohkesti. Noor toimetuseliige eelistas küll kirjutada rahvapidudest, seltsiliikumisest, teatrist ja koolielust, kuid pidi koostama ka ülevaateid majanduselust ja välispoliitikast, kohtuistungitest ja põllumajandusest. Oma tööga tuli ta hästi toime ja hakkas mõtisklema võimalusest jäädagi tööle mõne ajalehe juurde, sest kirjutada talle meeldis. Ainuke, mis talle ajakirjanikutöö juures ei sobinud, oli aktiivne suhtlemine inimestega ja avalik esinemine (Otsides 2006: 48).

Peegel lahkus Saaremaalt 1939. aastal ja sooritas sisseastumiseksamid Tartu Ülikooli filoloogiateaduskonda sooviga hakata õppima eesti keelt ja kirjandust. Sama aasta oktoobris astus ta Eesti Vabariigi kaitseväkke ja asus teenima kolmandas suurtükiväegrupis, esialgu Võru lähedal Nursis, 1940. aastal juba Tartus. Viimastel eluaastatel meenutas ta sageli Eesti kaitseväes valitsenud korda, sealset vastastikust lugupidamist ning kaitseväe üldist isamaalist meelsust. Seejuures ei unustanud ta kinnitamast, et Eesti ei oleks tohtinud 1939. aastal Nõukogude Venemaale vaikides alistuda, vaid oleks pidanud vastu hakkama. Peegel oli seisukohal, et võideldes ei oleks kaotused olnud tegelikkusest suuremad ja inimeste hingel oleks kergem olnud.

Rindeaastatest rääkis Peegel vaid küsimise peale ja siis ka ainult nendest headest inimestest, kellega saatus oli teda sõjas kokku viinud. Neid oli Peegli meenutustes palju. Halbade ta ei rääkinud, nemad lihtsalt ei väärinud meenutamist. Üksinda olles sirvis ta sageli oma väikest märkmikku, sõja-aastate kõige vahetumat tunnistajat, millesse ta oli kirja pannud pikemaid ja lühemaid mõtteid nii väga halbadel kui ka lihtsalt halbadel päevadel. Peegli sõjamehete algas 1940. aasta sügiseks formeeritud 22. Eesti territoriaalkorpuse koosseisus, viis Põhovi lahingusse, tööpataljoni Sverdlovskis, haiglatesse ja jälle lahingutesse. 1945. aasta lõpus vabanes ta sõjaväest muutunud inimesena, sest kes noorena nii palju surma on näinud, ei unusta seda iialgi, nagu Juhan ise tavatses öelda. Kodu Saaremaalgi oli tühjaks tehtud: 1941. aasta juunis olid küüditatud ema, isa, vanem vend koos perega. Ema ja vennanaise tõi ta 1946. aasta varasügisel ise Saaremaale tagasi.

1946. aasta oktoobris tuli Peegel uuesti Tartusse, tagasi ülikooli, alustades sellest, et õppis õppima, ise paljas kui püksinööp. Kuid õnneks sai ta kohe ka ametisse, jälle ajalehe juurde, ülikooli peahoonest üle tee asunud Postimehe toimetusse. Sinna aitas teda sõjakaaslane Kalju Kääri, kes Juhanit teadis ja tundis ning kes ise töötas Postimehe kultuuriosakonnas. Ju aitas selle koha saamisele kaasa ka Peegli varasem ajakirjanduslik kogemus, aasta aega oli ta ju siiski ajalehte teinud ja teadis, kuidas töö käib. Kuigi teadmisega kolmekümnendate aastate eesti ajakirjandusest oli nüüd vähe peale hakata: nõukogude ajaleht oli eelkõige suuresõnaline propagandaleht, milles oli tähtis ainult õige ideoloogiline hoiak. Alustanud Postimehe tööstusosakonnast, liikus Peegel varsti kultuuriosakonda. Selle osakonna teemad olid talle märksa enam meelega järele. Kirjutamine, oma mõtete avaldamine kirjasõnas, oli talle armsaks saanud juba enne sõda. Saaremaa Ühisgümnaasiumi käsikirjalises

almanahhis „Kume Rivi” oli Juhanilt ilmunud vanaemalt kuulnud lugu „Väinavaim”, kui ta oli gümnaasiumi eelviimases klassis. Eesti gümnaasiumiõpilaste ajakirjas Tuleviku Rajad oli 1937. ja 1938. aastal trükivalgust näinud kaks tema proosapala: Saaremaale ja saarlaseks olemisele pühendatud „Karmid rannad” ja noore inimese eneseotsinguid kajastav „Muinasjutud vee ääres”. Ilukirjandusega jätkas Peegel üsna pea ka pärast sõjaväljalt naasmist. 1946. aastal ilmus ajakirjas Looming temalt kimp lühijutte ühispealkirjaga „Saaremaa motiiv” („Käbilaev”, „Saare õlu”, „Mereaju”, „Paetarad”, „Vaesed”, „Kosjasõit”). Järgmisel aastal avaldas ajakiri Stalinlik Noorus paar tema lühijuttu („Kojutulek” ja „Uus maja”).

1952. aastal kirjutas Peegel mitmeid arvustusi, avaldades neid ajalehtedes Edasi (1948. aasta mais nimetati Postimees Edasiks), Noorte Hääli ning Sirp ja Vasar. Kuid samal aastal otsustas ta ka lahkuda ajakirjandusest. Teda oli väsitanud see kaksikmoraal, mida nõudis tolelaegne ajalehetöö: ajakirjanik pidi – kuigi ta südames tunnistas nõukogude süsteemi valelikuks, häbi-väärseks ja ülekohtuseks – kirjutades alati vähem või rohkem valetama. Sest kuigi toimetuses olid toredad inimesed, keda Peegel korduvalt hea sõna ja tänuga meenutas ka pensionipõlves, ning parteilise sunni ja kontrolli all oli toimetuse üldises õhustikus peidus ka midagi muud, väsitas teda see pidev pealesunnitud võitlus, mida tuli pidada, väsitas kultuuriväärtuste vulgaarne ümberhindamine ajal, kui rahvale oluline ja tähtis pidi olema peidus ja varjus (Otsides 2006: 85).

Nii noorena kui ka vanana masendasid ja tüütasid Juhan Peeglit kõige rohkem tühi loba ja asjatoimetused, mis ei lubanud tal olla tema ise. Temas tekitasid piinlikkust suuresõnalised ja kõlavad lubadused, millel puudus kokkupuude tegelikkusega. Pärast Edasi toimetusest lahkumist asus ta tööle hoopis eesti keele ja rahvaluule alal. Seda enam, et aasta varem, pärast ülikooli lõpetamist, oli ta astunud aspirantuuri ning tema kandidaaditöö teema oli „Eesti vanade rahvalaulude morfoloogiast”, mille eest talle 1954. aasta novembris omistati kandidaadikraad. Tema töö juhendaja oli akadeemik Johannes Volde-mar Veski, kes oli Peeglile akadeemilise vaimsure, inimliku aususe ja töökuse kehastuseks elu lõpuni ning kelle kohta on ta kirjutanud, et Veski esindas kaduma määratud elustiili ka surveaastail: „[---] kehastades meile vana ausa akadeemilise põlvkonna hoiakuid, sügavat lugupidamist teaduse ees, kõikumatud missioonitunnet oma rahva ees. Ta ei tahtnudki aru saada asjadest, mis tema maailma ei sobinud. [---] see oli sissekasvanud veendumus õiglusest, mis oli tema põlvkonna elustiilik.” (Peegel 1994: 13)

Miks Juhan Peegel valis oma uurimistööks eesti keele, kuigi ta oli ülikooli tulnud huvist eesti kirjanduse vastu? Seda muutust on selgitanud ta ise: eesti kirjandust tahtis ta ülikoolis õppida 1939. aastal. Pärast sõda, aastal 1948, valis ta pärast kolmandat kursust süvendatud õppeks eesti keele, sest tema lemmikautorid, nagu Tuglas, Under, Gailit, Mälk ja mitmed teised, ei kuulunud ühtäkki enam eesti kirjandusse. (Peegel 1994: 12) Ehk eesti kirjandus, mida tema oli tahtnud õppida, oli keelatud, seda taheti ka rahva mälust kustutada.

Oma mõju Peegli keelehuvi kasvamisele ja hiljem tema süvenemisele eesti regilaulu nimisõnade poeetiliste sünonüümide maailma võis olla ka ühel 1947. aastal juhtunud seigal. Postimehel oli Eesti Vabariigi aastatel korralik raa-

matukogu, 1947. aastal see hävitati. Peeglit õnnestus selle hävitustöö käigus ühest toast üles korjata regilaulude väljaanne „Vana Kannel IV. Karksi vanad rahvalaulud I” (Tartu, 1941). Ta viis kõite koju, st ühiselamusse. Sellest raamatust luges ta esimest korda regilaulude maagilist keelt ja arhailist Mulgi murret. Regilaulu keel ja murded võitsid Peegli südame terveks eluks. Aastakümneid hiljem antud intervjuus on ta kinnitanud: „Murdekeel on elus keel, kuulnud vahetult rahva enese suust. Tal on loomulikku kordumatut omapära, tal on oma hing, mis võlub ja tihtipeale üllatab. Ta seob meid märkamatuult meie rahva ja maaga, ajalooa. Ta on omamoodi rikas ja tabav.” (Šank 1999)

1952. aastal Postimehest lahkudes uskus ta ise, et tegi ajakirjandusega lõpparve. Ning eesti keel pakkus suurt ja sügavat huvi: „Keel, milles me elame ja milles on elanud kümnete ja kümnete põlvkondade kestel meie esivanemad, on tohutu rikas ja huvitav. See pole kuivavõitu grammatikaõpik, mida tunned õpingupäevilt keskkoolis, vaid terve põnev ja avastusi pakkuv maailm, milles on niisama palju uurimisromantikat kui igas teises teaduses.” (Peegel 1997: 46)

Ajakirjanduse õpetamise idee ei tulnud Peeglit. Selle võttis esimest korda kõne alla ülikooli väliskirjanduse õppejõud Villem Altoa. Just tema hakanud Peeglitele rääkima, et eesti keele, kirjanduse ja rahvaluule kõrval võiks eesti filoloogia eriharuna õpetada ka ajakirjandust. Altoa oli tark inimene, ta teadis, kellega rääkida. Sellega, kelle süda oli õiges kohas ja kes mõistis, et kui eestlased tahavad rahvusena püsima jääda, on vaja seista vaimse alistumise vastu. Sellega, kes teadis, et vaimse alistamatuse võti on kultuuris ja oma kultuuri hoidmiseks on vaja tööd teha. Oli ju ette teada, et see tee ei saa kerge olema: akadeemilisel tasemel polnud eesti keeles ajakirjandust mitte kunagi õpetatud ning nii oli lisaks nõukogude korra loodud takistustele ees ootamas sisuliselt tühi maa, mida tuli targalt ja ettenägelikult harima hakata.

Eesti keele kateeder ja filoloogiateaduskonna dekanat ei olnud vastu ettepanekule luua eesti filoloogia juurde veel üks kõrvalharu. Toetav oli ka ülikooli tollane rektor Feodor Klement. Akadeemilises maailmas oli veel seda vaimsust, mis ei lubanud leppida pealiskaudsuse ja rumalusega, endiselt osati ja taheti väärtustada haritust ja isikupära, sest õnneks töötas ülikoolis veel palju õppejõude, kes endas seda kõike kandsid. Peegel on näinud neid inimesi kui Tartu vaimu kandjaid: „Kuigi ametlik ideoloogia püüdis meid jätta ilma oma ajaloo ja kultuuripärandist – sellest rahvusliku identiteedi väga tähtsast osast –, siis tänu neile see siiski säilis ja selles ongi ehk see nn. Tartu vaim” (Peegel 1994: 12).

Ajakirjanike õpetamine algas tagasihoidlikul moel aastal 1954 eesti filoloogia eriharuna. See tähendas, et spetsialiseerumine ajakirjandusele oli võimalik alates kolmandast kursusest. Esimene lend eriharus õppinuid lõpetaski 1957. aastal kirjade järgi veel õpetajatena. Alates 1964. aastast oli diplomile märgitud juba filoloog-toimetustöötaja. 1965. aastal hakati ülikooli juures korraldama vabariiklikke ajakirjanike ja kirjastustöötajate täienduskursusi, mis toimusid 1987. aastani. Nende algataja ja sisuline eestvedaja oli Peegel ja nii hakatigi neid nimetama Juhan Peegli eraülikooliks.

Algas oli raske, sest polnud ei õppematerjale ega isegi selget ettekujutust, mida ja kuidas õpetada. Lisaks bürokraatlikele tõketele oli palju vastuseta küsimusi, neist üks olulisemaid: kuidas õpetada ajakirjanikku nii, et ta jääks

ausaks inimeseks, kes kaitseb ja juhib lugejat, võitleb kõige halva vastu, aga ei saa samal ajal ise ametliku võimu ohvriks? Küsimused olid põhimõttelised, nende lahendamine nõudis aja ja võimaluste tunnetamist, aga ka tarkust. Võib-olla eelkõige inimlikku tarkust ja selle kõrval vääramatut usku, et seda kõike on vaja. Need küsimused said vastatud ja tõkkes ületatud tänu Peegli töökusele ja lihtsale selgele veendumusele, et ennekõike peab ajakirjanik olema hea inimene, kes tunneb vastutust oma maa ja rahva ees. Peegel rõhutas korduvalt: „[---] kogu selle õpetuse aluseks on olnud põhimõte: valmistada ette eetiliselt vastutavaid ajakirjanikke, kelle sõna ja teo vahel vahet ei ole. Me teeme ajakirjandust rahva jaoks ja seda ei saa ilma südametunnistusega teha.” (Peegel 1987: 10) Sellega on seotud teinegi Peegli põhimõte, üks tema ajakirjandusõpetuse aluseid: „Ajakirjanikule on vaja head üld- ja ainealast ettevalmistust ning tal peab olema suur missioonitunne, vastutus ja karm enesekriitika” (Peegel 1987: 10). Ajalehes töötanud ja elu näinud inimesena oli Peeglile kommunikatsiooniteooriatetagi selge, et ajakirjanduses edastatut peetakse tegelikkuseks. Ajakirjanikul on selles kahepalgelises maailmas vaja teada, kuidas kõike edasi anda, kuidas kasutada teksti varjatud tähendusi ja seisukohti, võtmesõnu, keelefraase, infoallikaid. Ehk lihtsamalt: ajakirjanikule on vaja korralikku haridust.

Tugeva üld- ja ainealase ettevalmistuse andis õppekava, mis oli algusest peale koostatud vaimus, et õpetada ajakirjanikuks pürgijaid eristama olulist ebaolulisest, vältima loogika- ja faktivigu ning teadma, millal ja miks on vaja teavet edastada olukirjelduse, arvamuseartikli või sõnumina. Ülikoolihariduse tugevale üldhumanitaarsele põhjale lisati spetsiifiliselt ajakirjandusega seotud kursused. Nende kursuste ettevalmistamiseks alustas tööd Peegel ise ja kaasas oskuslikult nooremaid õppejõude. Esimesel võimalusel hakati koostama ja välja andma eestikeelset õppekirjandust: 1964. aastal ilmus esimene number ajakirjandusalaste teadustööde kogumikust „Fakt. Sõna. Pilt”, 1965. aastal lisandus kokkuvõtlik ülevaade teiste maade ja riikide ajakirjanduse arengust „Rotatsioonimasinad murisevad”, järgmisel aastal ilmus esimene väljaanne sarjast „Eesti ajakirjanduse ajaloo”. Nimetatutele lisandus peatselt ajakirjanike käsiraamatuks kujunenud ülevaade ajalehe tegemisest, žanridest, stiilist jms – „Ajaleht” (1968). Peegli enda 1966. aastal ilmunud monograafia „Eesti ajakirjanduse algus (1766–1857)” kinnitas eestikeelse ajakirjanduse väärikat kohta rahva kultuuriloos. Samale teemale oli pühendatud ka Peegli doktoritöö (1973).

Aastatel 1964–1967 oli Peegel filoloogiateaduskonna dekaan, kuigi tahtmist ja annet tal selle töö peale ei olnud – tema enda jutu järgi. Aga ta oskas end ebageeldiva kohustuse eest ka kaitsta. Usun, et kirjeldades jutustuses „Ja ongi kogu elu. Aplikatsioonid akadeemilisel foonil” professor Metsa ärakäimisi ehk libajooksu igavatelt kohustuslikelt koosolekutelt (Peegel 1988), jagas autor iseenda kogemusi, sest seda, kuidas ta koosolekutel oma mõtteis vahel kaugel oli, märkasime meiegi, tema tollased tudengid. Mingil ajal leidis Peegel endale vaimsalt sobiva akadeemilise põgenemistee: ta hakkas bürokraatliku administratiivtöö eest kaduma kirjandusmuuseumi rahvaluule arhiivi. Peegel asus enda lõbuks, vaimseks rahulduseks ja turgutuseks uurima regilaulu poetilist sõnavara. Aastaid hiljem valmis ja ilmus Emakeele Seltsi väljaandel tema koostatud põhjalik ja sisukas „Nimisõna poetilised sünonüümid eesti

regivärssides” I–V (1982–1992). Muidugi oli regivärsilise rahvalaulu keel talle huvi pakkunud juba varem: 1961. aastal oli ilmunud tema pikk ülevaade „Eesti regivärsiliste rahvalaulude keelest”. Milleks üldse neist vanadest asjadest kirjutada, on ta kord endalt küsinud ja ise ka vastanud: „Võib-olla selleks, et näidata, kuidas me ammusest ajast peale oleme Euroopasse kuulunud...” Samas lisas ta, et oluline on teinegi põhjus: võib-olla peab neist asjadest rääkima hoopis varjatud üleskutseks noortele innustunud uurijatele, et julgustada neid uurimistööd jätkama. (Peegel 1999: 159) Peegel oli ju seisukohal, et rikas on vaid see rahvas, kelle iga uus sugupõlv teeb tõeliselt omaks oma eelkäijate pärandi, ehk uurib selle ise läbi, teeb oma avastused ja vajadusel oma parandused. Peegli jaoks kajastus rahva vaimus, rahva vaimne alistamatus kõige vahetumalt ja tõetruumalt just rahvaluules (Peegel 1989: 15).

1972. aasta septembrist asus Peegli kõrvale täiskoormusega ajakirjandus-õppejõuna tööle Marju Lauristin. 1976. aastal võeti vastavatud žurnalistika erialale konkursiga õppima 25 tudengit, kes said ülikooli lõpetades lõpu-diplomile ametiks „žurnalist-ajakirjanik”. Õppejõudude read täienesid, õppekavasse lisandusid uued ained, mis juba oma nimetusega viitasid maailma ajakirjanduse arengule. Žurnalistika õppekava aitas kaasaegsemaks ja ühiskonnakeskemaks muuta lähedane koostöö Ülo Vooglaiu juhitud sotsioloogia-laboriga (1966–1975).

1979. aasta 30. novembril sai Juhan Peeglist žurnalistika kateedri juhataja ja osakonnas õppis juba kolm kursust tudengeid. Peegel oli kõigi poolt armastatud ja hinnatud. Ta oli Peegel. Sellest piisas, et hoida osakonna vaimust, luua õhkkond, milles oli küll erimeelsusi, aga polnud kahepalgelisust, kus õpetati, et ennekõike ja kõigepealt peab ajakirjanik olema hea inimene, kõik teised oskused on kergemini õpitavad.

1987. aasta jaanuarist andis Peegel kateedri juhtimise üle Marju Lauristinile ja taandus professor-konsultandi kohale. Ta polnud siis veel seitsekümmendki, oli heas tööhoos, aga aeg ülikoolis oli selline, et need, kel eluaastaid kuuskümmend viis, pidid noorematele ruumi tegema. Peegel läks ise varem ära. Ta ei tahtnud, et talle öeldaks, et tuleb lahkuda. Tegelikult tõmbus ta ajakirjanike õpetamisest kõrvale liialt vara.

Mõlemad olid õpetajad

Johann Voldemar Jannsen õpetas rahva ajalehte lugema ja ajaleht muutus kiiresti sõnumitoojaks, mida oodati ja usaldati, sest ajalehes kirjutatut mõisteti. Jannsenist tegi oma aega ja kogu eesti kultuuri kandnud ja kasvatanud Postipapa mitte ainult tema töö ajalehes, vaid ka see, milline ta oli kirjamehena, koolmeistrina, koorilaulu ja seltsielu edendajana.

Juhan Peegel oli akadeemilise eestikeelse ajakirjandusõppe looja. Tema soov oli, et eestikeelne ajakirjandus oleks ka rasketel aegadel osa rahvuskultuurist, selle hoidja ja edendaja. Peegli enda keelemehevaist ja tema kirjanikuanne andsid talle eeldused tunnetada ajakirjandust kultuuri loova ja kujundava tegurina. Peegel ajakirjandusõppejõuna ei ole lahutatav temast kui kirjanikust või keelemehest. Neis kõigis rollides oli ta üdini inimlik, aus ja töökas.

Juhan Peegli ühes tähtsamas ilukirjanduslikus teoses, 1978. aastal ajalehes *Sirp* ja *Vasar* ilmunud fragmentaariumis „Ma langesin esimesel sõjasuvel” (raamatuna 1979, samal aastal ka lavastusena Vanemuises) on koos tema avatus ja suurus. Olev Jõgi, Peegli kaasaegne ja sõber, on teose arvustuses kõige täpsemalt kokku võtnud selle, mis iseloomustab mitte ainult fragmentaariumit, vaid minu meelest Peegli kogu ilukirjanduslikku loomingut. Jõgi kirjutab, et „fragmentaariumis on ühelt poolt faktitõde oma avastuslikkuses ja tunnetuslikus veenvuses, teiselt poolt kunstitõde oma elamuslikkuses, mis on siin seatud ühe ja sama eesmärgi teenistusse” (Jõgi 1979). Nende kahe külje kooskõlas mõjuvad ka teoses kujutatud traagilised sündmused inimlikult helgelt ja puhastavalt.

Helge ja puhastav oli Peegel ka õppejõu ja inimesena.

Nüüd, kakssada ja sada aastat hiljem, näibki kõik Jannseni ja Peegli juures selge ja loogilisena: mehed tegid seda, mis tundus neile õige ja vajalik. Tegid oma parima oskuse ja teadmisega, tundes ja mõistes oma aja vaimu.

Kui Jannsen oma südame põhjas ihkaski jõukust ja mugavust, ei kujundanud see soov tema tegevuse peamist sisu. Seda ei kujundanud isegi tema kuuletumine rüütelkonna nõudmisele sulgeda Postimees Carl Robert Jakobsoni kirjutustele. Seda suunas vaid tema vastutus iseenda, oma rahva ja oma pere ees, sellises sisus, väljenduses ja suuruses, nagu see olla sai.

Kuigi Juhan Peegli südamele olekski olnud lähedasem ja kergem eesti rahvaluule ning murrete uurimine, andis ta oma tegusad aastakümned selleks, et Eestil oleksid ajakirjanikud, kes tööd tehes jääksid ausateks ja teisi austavateks inimesteks. „Inimene saab siis inimeseks, kui ta vastutab. Enda ees. Teiste ees. Oma rahva ees,” ei väsinud Peegel meile kordamast ning need sõnad pani ta kirja ka oma akadeemilistesse aplikatsioonidesse (Peegel 1988).

Võib-olla jäi neil mõlemal puudu võitlejaloomusest, sest üksmeelt ja kokkukõla, head sõna ja lahkete olekut hindasid nad rohkem kui tulist vaidlust. Jannsen kamandas ja kasvas koolipoisse, Peegel tudengeid ei kamandanud ja õpetussõnugi luges pigem vähe kui palju. Kui üldse, tegi ta seda vanasõna või kõnekäänuna, koos südamest tulnud sügava ohke või saarlase naljana. Head nalja armastas Peegel alati rohkem kui pikka seletust ning elu lõpuni otsis ta selgitust, kuhu kadusid vaba Eesti ajakirjandusest hea jäljeton, lahe huumor, sisukas ja inimlik veste.

Jannsen kirjutab Perno Postimehes: „Jah, ilm lähhäb ikka pääw päwalt wannemaks ja targemaks; agga kas p a r r e m a k s ka, se on jälle teine assi” (Sannumed ommalt maalt 1857a: 5). Rohkem kui sada aastat pärast Jannsenit kirjutab Peegel: „Maailm (inimesed) oleksid pidanud selle ajaga hulga targemaks saama – no pole midagi, on halastamatu tapmine” (Peegel 1990: 39). Seletust, miks see ikkagi nii on, neil kummalgi ei olnud. Ei saanudki olla, aga nii Jannsen kui ka Peegel ise tegid maailma paremaks. Jannsen pani rahva ajalehte lugema ja usaldama. Peegel õpetas ajalehte tegema ja ajakirjanik olema. Õpetas, et eesti ajakirjanikul, olgu ta valgustaja, harija, võitleja, poliitika- või ühiskonnategelane, peab olema missioonitunne, vastutus, südame-tunnistus ja karm enesekriitika (Peegel 1987: 10).

Kirjandus

- Issakov, Sergei 1983. Eesti kultuuriloo ainek Leningradi arhiivides. – S. Issakov, Arhiivide peidikuist. Tallinn: Eesti Raamat, lk 42–59.
- Jõgi, Olev 1979. Tuulepuhang kagust – üle nimetute haudade. – Sirp ja Vasar 5. V, nr 18, lk 4.
- Kalda, Maie 1976. Jannsenist ja tema jumalatest. – M. Kalda, Kirjandusest ja kriitikast. Tallinn: Eesti Raamat, lk 75–79.
- Kampm, Mihkel 1912. Eesti kirjanduselo peajooned. 1. jagu. Tallinn: August Buschi kirjastus.
- Kirjawastused 1863. – Perno Postimees 5. VI, nr 22, lk 177.
- Mis peaks ollema... 1861 = Mis peaks ollema, agga veel mitte ei olle. – Perno Postimees 15. II, nr 7, lk 50.
- Otsides. Juhan Peegel. Meenutusi pikalt teelt. Vestluste põhjal koostanud Maarja Lõhmus. Tallinn: Tänapäev, 2006.
- Peegel, Juhan 1966. Eesti regivärsilise rahvalaulu keelest. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool, eesti keele kateeder.
- Peegel, Juhan 1978. Komissar. – J. Peegel, Teed ja ristteed. Üks vanamoeline jutuahel. Tallinn: Eesti Raamat, lk 125–135.
- Peegel, Juhan 1987. Ajakirjandus, ajalugu, ajakirjanik. – Eesti ajakirjanduse ajaloost. V. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool, lk 5–10.
- Peegel, Juhan 1988. Ja ongi kogu elu. Aplikatsioonid akadeemilisel foonil. – Looming, nr 4, lk 435–477.
- Peegel, Juhan 1989. Mis on meie rahvuskultuuri aluseks ja kas tal üldse on veel mingit sidet kaasajaga („Viimase kella” loeng žurnalistikaosakonna lõpetajatele 1987. a. kevadel.) – Fakt. Sõna. Pilt. XII. Tartu: Tartu Ülikool, lk 4–19.
- Peegel, Juhan 1990. Aegade jäljed. Kaks habrast juttu. Tallinn: Eesti Raamat.
- Peegel, Juhan 1994. Iseendaks jäämisest. (120 aastat J. V. Veski sünnist.) – Keel ja Kirjandus, nr 1, lk 12–14.
- Peegel, Juhan 1997. Väljakaevamistöödelt... eesti keele alal. – J. Peegel, Kuld on jäänud jälgedesse. Regivärsi keelest ja poetikast. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, lk 42–46.
- Peegel, Juhan 1999. Meenutusi kohtumistest *Kalevi* ja tema pojaga. – Keel ja Kirjandus, nr 3, lk 145–159.
- Sannumed ommalt maalt 1857a. – Perno Postimees 5. VI, nr 1, lk 3–4.
- Sannumed ommalt maalt 1857b. – Perno Postimees 14. VIII, nr 7, lk 51.
- Sannumed võralt maalt 1857. – Hispaniamaal. Perno Postimees 14. VIII, nr 7, lk 54.
- Šank, Ester 1999. Intervjuu Juhan Peegliga. – Maaleht 20. V, nr 20, lk 8–9.

Krista Aru (sünd 1958), PhD, ajakirjandusloolane ja museoloog (Poe 8–12, Tartu 51004), kristaar@gmail.com

Two groundbreakers, two teachers: Johann Voldemar Jannsen and Juhan Peegel

Keywords: consistent Estonian journalism, *Perno Postimees*, *Eesti Postimees*, academic journalism training at the University of Tartu, the role of Estonian-medium journalism, Estonian cultural history

May 16, 2019 is the 200th anniversary of Johann Voldemar Jannsen and May 19, 2019 is the centenary of the birth of Juhan Peegel. In June 1857 Jannsen started as editor of the weekly *Perno Postimees*, thus laying the foundation of consistent Estonian journalism. A hundred years later, in June 1957 the first students who had been trained as journalists graduated from the University of Tartu. The initiative for introducing such training to students of Estonian Philology (preparing them for work in Soviet Estonian press) had come from Juhan Peegel. The article emphasises that Jannsen taught the Estonian people to read a newspaper and to trust it, while Peegel taught his students to create one. He underlined that a journalist should have a sense of mission and self-criticism and always be responsible for their words.

Krista Aru (b. 1958), PhD, historian of journalism and museologist (Poe 8–12, Tartu 51004), kristaaru@gmail.com